

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЕКОЛОГІЯ.
РОСЛИННИЦТВО. ЗЕМЛЕРОБСТВО. СЕЛЕКЦІЯ**

УДК 338.439.5:633.18
© 2014

Р.В. МОРОЗОВ,
доктор економічних наук

В.В. ДУДЧЕНКО,
кандидат сільськогосподарських наук

Інститут рису НААНУ,
Херсонська область, Україна
E-mail: office@rice.in.ua

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
РИНКУ РИСУ: СВІТОВИЙ
ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

Проаналізовано особливості розвитку світового рисівництва з позиції задоволення попиту на рис як одну з високоврожайних культур світового землеробства. Акцентовано увагу на структурних аспектах світової торгівлі рисом. Розглянуто фактори кон'юнктури ринку рису в Україні. Зроблено висновок, що країни, які мають потужний земельно-ресурсний потенціал і здатні виробляти великі обсяги зерна рису, можуть одержувати не тільки стабільні прибутки, а й геополітичні переваги.

Ключові слова: рис, рисівництво, кон'юнктура ринку, світовий ринок, внутрішній ринок.

Нині у світовому сільському господарстві значну увагу приділяють розвитку рисівництва, про що свідчить оголошення Генеральною Асамблеєю ООН 2004 року Міжнародним роком рису. Ініціатива проведення Міжнародного року рису була висунута 1999 року, коли Міжнародний науково-дослідний інститут рису, відреагувавши на зростаючу стурбованість своїх співробітників важливими питаннями, що стосуються вирощування рису, звернувся за співпрацею до FAO (Food and Agriculture Organization – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН). В історії Генеральної Асамблеї ООН випадок оголошення міжнародного року, присвяченого одній сільськогосподарській культурі, був безпрецедентним. Зважаючи на необхідність вирішення проблеми продовольчої безпеки у Світі, тема Міжнародного року рису – “Рис – це життя” – відображає значення рису як однієї з основних продовольчих культур і побудована на розумінні нагальної потреби в рисових системах для забезпечення продовольчої безпеки, скорочення масштабів бідності.

У рамках Міжнародного року рису рис визначено як центральний елемент, за допомогою якого можна чітко розрізняти взаємозалежний зв'язок між сільським господарством, продовольчою безпекою, харчуванням, агробіорізноманіттям, навколишнім середовищем,

культурою, економікою, наукою, гендерними факторами і зайнятістю [6]. В основу проведення заходу такого масштабу покладено ідею залучення всього співтовариства до здійснення взаємовигідних спільних дій, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних зі збільшенням виробництва рису. Це має досягатися за рахунок проведення національних, регіональних і глобальних робочих нарад, конкурсів і виставок; цільових досліджень; надання технічної підтримки країнам-партнерам.

Значну увагу вирішенню проблем галузі рисівництва приділили у своїх наукових працях Є. Альошин [1], А. Ванцовський [2], І. Жовтоног [4], Л. Скрипчинська [7] та інші дослідники. Однак у цих дослідженнях не розглядаються особливості сучасного стану і тенденцій розвитку світового і вітчизняного ринків рису. Усе це зумовило вибір теми і мету проведеного дослідження.

Метою роботи було дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку світового і вітчизняного ринків рису. Вивчення матеріалу базувалося на використанні діалектичного методу пізнання та системного підходу до вивчення досліджуваних явищ і процесів. Для досягнення передбачуваних наукових результатів у роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: монографічний – у процесі вивчення

літературних джерел, узагальнення наукової думки; аналізу та синтезу – при дослідженні сучасного стану, динаміки і тенденцій розвитку світового і вітчизняного ринків рису; абстрактно-логічний – у процесі теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати дослідження та їх обговорення. Продовольчий потенціал країни оцінюється рівнем забезпеченості її зерном, і перш за все пшеницею, житом, рисом [5, с. 304]. Рис (*Oryza*) належить до найдавніших, найпоширеніших високоврожайних сільськогосподарських культур світового землеробства. Вирощують його майже на всіх континентах. За визначенням А.А. Ванцовського, "...рис є основною харчовою культурою в Китаї, Індії, Пакистані, Японії та багатьох інших країнах. У цих країнах продукти з рису займають до 80 % у раціоні людей" [2, с. 4]. В окремо взятих країнах структура виробництва зерна відрізняється від середньосвітового рівня і питома вага різних зернових культур різко коливається. Рису належить найвагоміша частка у структурі посівів багатьох країн Азії. Більше ніж для половини населення Землі рис є основним продуктом харчування, особливо в густонаселених районах Азії з мусонним кліматом.

Підвищений попит на рис на світовому ринку сприяє нарощуванню його виробництва.

Аналіз показує, що загальний річний обсяг виробництва зерна рису у Світі за 2001–2012 рр. збільшився до 718345,4 тис. т проти 599828,3 тис. т – у 2001 р. Нині площі під посівами рису на земній кулі перевищують 163 млн га, тобто за цей період вони збільшилися від 152043,1 до 163463,0 тис. га. Урожайність рису в середньому становила 41,66 ц/га (табл. 1, 2).

Приріст виробництва рису в основному досягається за рахунок збільшення посівних площ та підвищення урожайності в країнах Азії (Китай, Індія, Індонезія, Бангладеш), Південної і Північної Америки (Бразилія, Сполучені Штати Америки), Африки (Єгипет, Нігерія).

Практика доводить, що при територіальній обмеженості сільськогосподарських земель кожний гектар угідь за відповідної технології виробництва повинен давати максимальну кількість продукції. Раніше збільшення виробництва зерна та іншої продукції землеробства відбувалося за рахунок розширення посівних площ. Нині досягати цього необхідно в основному шляхом раціонального розміщення зернових культур і підвищення їх врожайності. За досліджуваний період у середньому в загальній площі ріллі посівні площі рису мали таку питому вагу по країнах, %: в Україні – 0,07, у країнах ЄС – 0,41, в усіх країнах Світу – 11,23 (табл. 2).

1. Валовий збір /зібрана площа рису в країнах Світу за 2001–2012 рр. *

Рік	Валовий збір, тис. т / зібрана площа, тис. га			Україна, %	
	Україна	весь Світ	країни ЄС	до Світу	до ЄС
2001	68,9 / 18,8	599828,3 / 152043,1	2575,9 / 405,9	0,01 / 0,01	2,7 / 4,6
2002	75,4 / 18,9	571388,5 / 147953,2	2635,5 / 405,1	0,01 / 0,01	2,9 / 4,7
2003	84,0 / 22,4	587068,5 / 148531,7	2710,0 / 412,5	0,01 / 0,01	3,1 / 5,4
2004	80,4 / 21,4	607990,2 / 150548,7	2902,0 / 431,5	0,01 / 0,01	2,8 / 4,9
2005	93,0 / 21,4	634444,4 / 155026,2	2672,0 / 416,6	0,01 / 0,01	3,5 / 5,1
2006	99,5 / 21,6	641207,6 / 155744,2	2610,9 / 410,9	0,01 / 0,01	3,8 / 5,3
2007	108,0 / 21,1	656976,0 / 155952,5	2770,8 / 421,1	0,01 / 0,01	3,9 / 5,0
2008	100,7 / 19,8	688405,7 / 159251,0	2611,4 / 414,3	0,01 / 0,01	3,9 / 4,8
2009	142,9 / 24,5	684808,7 / 158294,0	3152,2 / 462,1	0,02 / 0,01	4,5 / 5,3
2010	147,9 / 29,3	701047,5 / 161666,0	3079,6 / 480,6	0,02 / 0,02	4,8 / 6,1
2011	169,9 / 29,6	722559,6 / 163147,0	3117,4 / 481,5	0,02 / 0,02	5,5 / 6,1
2012	159,8 / 25,8	718345,4 / 163463,0	3064,8 / 469,4	0,02 / 0,02	5,2 / 5,5

*Тут і далі – дані Держслужби статистики України, FAOSTAT.

2. Урожайність рису / відношення зібраної площі рису до ріллі в країнах Світу за 2001–2012 рр.*

Рік	Урожайність рису, ц/га / відношення зібраної площі рису до ріллі, %			Україна, %	
	Україна	весь Світ	країни ЄС	до Світу	до ЄС
2001	36,6 / 0,06	39,5 / 11,00	63,5 / 0,36	92,7 / 0,54	57,6 / 16,7
2002	39,9 / 0,06	38,6 / 10,71	65,1 / 0,36	103,4 / 0,56	61,3 / 16,7
2003	37,5 / 0,07	39,5 / 10,73	65,7 / 0,38	94,9 / 0,65	57,1 / 18,4
2004	37,6 / 0,07	40,4 / 10,79	67,3 / 0,39	93,1 / 0,64	55,9 / 17,9
2005	43,4 / 0,07	40,9 / 11,14	64,1 / 0,38	106,1 / 0,62	67,7 / 18,4
2006	46,1 / 0,07	41,2 / 11,21	63,5 / 0,38	111,9 / 0,62	72,6 / 18,4
2007	51,2 / 0,06	42,1 / 11,32	65,8 / 0,39	121,6 / 0,53	77,8 / 15,4
2008	50,9 / 0,06	43,2 / 11,54	63,0 / 0,38	117,8 / 0,52	80,8 / 15,8
2009	58,3 / 0,08	43,3 / 11,69	68,2 / 0,43	134,6 / 0,68	85,5 / 18,6
2010	50,5 / 0,07	43,4 / 11,12	64,1 / 0,45	116,4 / 0,63	78,8 / 15,6
2011	57,4 / 0,09	44,3 / 11,75	64,7 / 0,53	129,6 / 0,76	88,7 / 17,0
2012	61,9 / 0,08	43,9 / 11,71	65,3 / 0,52	141,0 / 0,68	94,8 / 15,4

Як показують розрахунки, відношення зібраної площі рису до ріллі в Україні має незначну питому вагу. Крім того, нині в державі неповною мірою забезпечується ефективне використання природно-ресурсного потенціалу для нарощування виробництва зерна рису. Адже, "...природно-ресурсний потенціал відіграє ключову роль у системі виробничих відносин і соціально-економічному розвитку будь-якого суспільства. Особливо це стало відчутним у зв'язку з антропогенним навантаженням на природу, що відбувається із зростаючою інтенсивністю" [3, с. 34].

Проблема задоволення попиту на рис, як однієї з високоврожайних культур світового землеробства, дійсно потребує невідкладного вирішення, оскільки останніми роками споживання рису в багатьох країнах Світу має стійку тенденцію до збільшення. У рейтингу найбільших споживачів рису (за сумарним обсягом споживання на рік) лідируючі позиції займають Китай (104,26 млн т), Індія (82,38 млн т), Індонезія (30,25 млн т), Бангладеш (25,49 млн т) та ін. Серед топ-споживачів (з розрахунку на душу населення на рік) лідирують Бангладеш (173,3 кг), Лаос (165,5 кг), Камбоджа (160,3 кг),

3. Топ-споживачі рису у Світі

Країна	Обсяг споживання, млн т/рік	Країна	Обсяг споживання на одну особу, кг/рік
Китай	104,26	Бангладеш	173,3
Індія	82,38	Лаос	165,5
Індонезія	30,25	Камбоджа	160,3
Бангладеш	25,49	В'єтнам	141,2
В'єтнам	12,27	М'янма	140,8
Філіппіни	11,31	Таїланд	133,0
Таїланд	9,14	Індонезія	127,4
М'янма	6,83	Філіппіни	123,3
Бразилія	6,69	Гвінея	105,8

4. Основні показники торгівлі рисом на світовому ринку за 1995–2011 рр.*

Показник	Рік								
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Імпорт, млн т	21,32	22,52	27,87	29,51	31,49	31,15	29,29	31,21	33,53
Імпорт, млрд дол.	7,91	7,29	10,23	11,34	14,02	22,80	19,95	20,19	22,79
Експорт, млн т	22,41	23,39	29,35	30,41	33,55	29,59	29,58	32,98	36,26
Експорт, млрд дол.	7,46	6,50	9,60	10,53	13,74	20,08	19,11	19,75	23,19
Торговельний обіг, млрд дол.	15,37	13,79	19,84	21,87	27,75	42,88	39,05	39,94	45,98

*За даними FAOSTAT.

В'єтнам (141,2 кг) – табл. 3. Відзначимо, що загальний попит на крупу рисову в багатьох країнах Світу задовольняється як за рахунок власного виробництва, так і імпортих надходжень.

Звернімо увагу на структурні аспекти світової торгівлі зерновими культурами. Світова торгівля зерном охоплює таку продукцію, як пшениця, рис, жито, кукурудза, просо, сорго, ячмінь і овес. У структурі світової торгівлі зерновими культурами перше місце

належить пшениці, друге – кукурудзі, третє – ячменю, четверте – рису.

Найбільшу кількість зерна рису експортують країни Азії (Таїланд, В'єтнам, Індія, Пакистан), Північної і Південної Америки (США, Уругвай, Аргентина, Бразилія, Гайана), Європи (Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Франція), Африки (Єгипет).

Серед найбільших імпортерів зерна рису можна виділити країни Азії (Іран, Індонезія,

5. Імпорт рису в Україну і експорт рису з України за 1996–2012 рр.*

Рік	Імпорт рису			Експорт рису		
	кількість, т	вартість, тис. дол.	ціна, дол./т	кількість, т	вартість, тис. дол.	ціна, дол./т
1996	57196,8	16956,6	296,46	756,9	446,1	589,34
1997	52679,0	13408,9	254,54	95,1	52,4	551,19
1998	64186,2	12153,0	189,34	228,9	100,7	439,88
1999	67318,2	15472,4	229,84	206,9	73,4	354,67
2000	64218,8	13787,8	214,70	187,0	24,4	130,66
2001	75899,3	15402,2	202,93	312,2	54,1	173,30
2002	78862,3	14321,4	181,60	91,2	17,6	192,92
2003	86369,3	19858,9	229,93	11,4	4,6	402,63
2004	102333,2	25890,3	253,00	206,3	67,7	328,07
2005	127384,3	28934,1	227,14	724,2	287,7	397,21
2006	111196,8	22770,9	204,78	2486,1	1070,9	430,76
2007	121261,7	24465,8	201,76	6665,8	3018,5	452,84
2008	73596,4	34069,9	462,93	3435,4	2865,5	834,12
2009	76735,9	34234,2	446,13	1862,5	1373,3	737,32
2010	63517,6	33193,0	522,58	3902,3	2277,6	583,66
2011	61360,3	31645,3	515,73	3012,3	2043,9	678,53
2012	42253,3	26570,9	628,85	32972,6	12684,2	384,69

*За даними Держслужби статистики України.

Ірак, Малайзія, Бангладеш, Японія), Африки (Кот-д'Івуар, Гана, Бенін, Камерун), Північної і Південної Америки (Канада, Бразилія, Куба, Мексика), Європи (Франція, Німеччина).

Потрібно враховувати і те, що імпорт – важливий об'єкт регулювання економіки, що здійснюється за допомогою певних інструментів торгової політики: митних тарифів, квот, “добровільних” обмежень, мінімальних імпорتنих цін, технічних бар'єрів тощо. Обмеження імпорту виступає як протекціонізм (захист національних суб'єктів господарювання) з боку держави. Податки на импорт можуть слугувати і важливим інструментом фінансової політики держави.

Сучасне світове сільське господарство спрямоване на вдосконалення виробництва сільськогосподарської продукції. Впровадження нових гібридів, сортів та сучасних технологій дозволило значно підвищити врожайність основних сільськогосподарських культур та продуктивність праці. Про це свідчить динаміка економічного зростання виробництва зерна рису і значне збільшення обсягів світової торгівлі рисом. За розрахунками FAO, торговельний обіг рису на світовому ринку за 1995–2011 рр. збільшився втричі (табл. 4). Взагалі за останні роки спостерігається суттєве зростання як імпорتنих, так і експортних потоків зерна рису на світовому ринку.

Експортно-імпорتنі операції України характеризуються наявністю суттєвої різниці між обсягами експорту й імпорту рису. Якщо аналізувати 2012 р., то його можна вважати таким, що відображає загальний розклад потенційних можливостей України на зовнішньому ринку рису (табл. 5).

Поступове зростання валового виробництва зерна рису в Україні дає можливість збільшувати обсяги його експорту (сировиною та в переробленому вигляді). Серед чинників, що впливають на зростання експортного потенціалу країни, необхідно виділити такі: збільшення виробництва зерна рису; конкурентоспроможність вітчизняної продукції; спроможність вітчизняної переробної промисловості використовувати зерно і трансформувати його в нові продукти; спроможність торгової інфраструктури транспортувати зерно від господарств за межі України. Очевидний і той факт, що нині Україна є членом Середземноморської асоціації країн-виробників рису, а це визнання нашої держави на світовому рівні як країни, яка має певні наукові та практичні досягнення в розвитку вітчизняної галузі рисівництва. Це досить переконливий аргумент для подальшого розвитку цієї галузі.

Дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку ринку рису дають змогу критичного аналізу вітчизняного ринку рису, інституційних та економічних умов його формування і функціонування. Внутрішній ринок України потребує зростання обсягів валового виробництва зерна рису в найближчій перспективі до рівня 230 тис. т, що дозволить забезпечити населення України високоякісним рисом вітчизняного виробництва на рівні 80–90 % від загального попиту на продукцію рисівництва.

На нашу думку, країни, які мають потужний земельно-ресурсний потенціал і здатні виробляти великі обсяги зерна рису, можуть одержувати не тільки стабільні прибутки, а й серйозні геополітичні переваги.

Бібліографія

1. Алешин Е.П. Рис / Е.П. Алешин, Н.Е. Алешин. – [2-е изд. пер. и доп.]. – Краснодар: Информ-Центр, 1997. – 504 с.
2. Ванцовський А.А. Культура рису в Україні : монографія / Ванцовський А.А. – Херсон : Айлант, 2004. – 172 с.
3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В.І., Лебідь С.М., Рибка В.С. та ін.]; за ред. В.І. Бойка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
4. Жовтоног І.С. Рис на Украине / Жовтоног І.С. – К.: Урожай, 1971. – 179 с.
5. Лобас М.Г. Развитие зернового хозяйства Украины / Лобас М.Г. – К.: Агроінком, 1997. – 447 с.
6. Международный год риса. Общая информация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/events/rice/basic.htm>
7. Скрипчинская Л.В. Орошение риса / Скрипчинская Л.В. – М.: Сельхозиздат, 1962. – 120 с.

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор **І.І. Ярчук**